

‘Historici zijn staatsgevaarlijk’

Rutger Bregman over zijn nieuwe geschiedenis van de mens

In zijn recente boek *De meeste mensen deugen* wil Rutger Bregman de geschiedenis van de mens herschrijven. Namens *Geschiedenis Magazine* spraken **Fons Meijer** en **Adriaan Duiveman** de jonge historicus. Heeft hij dan geen oog voor de grote narigheid die mensen elkaar hebben aangedaan?

Mensen zijn van nature egoïstisch. Thucydides zei het al, net als Augustinus, Machiavelli, Luther en Hobbes. En ze hadden gelijk, toch? Als beschaving wegvalt komt het monster in ons naar boven. Als de bommen uit de lucht vallen of de dijken breken, dan worden mensen wat ze echt zijn: wilde wolven. Helemaal fout, betoogt Rutger Bregman, historicus en ‘correspondent Vooruitgang’ bij *De Correspondent*, waar hij essays en boeken publiceert over uiteenlopende zaken als het basisinkomen, belastingpolitiek en empathie. Als de beschaving wegvalt, komt volgens hem juist het beste in mensen naar boven. Ze blijken veerkrachtig, hulpvaardig en altruïstisch. De historicus maakt in zijn meest recente boek korte metten met wat bioloog Frans de Waal de vernistheorie noemt: het idee dat beleefdheid en vriendelijkheid slechts een dun laagje beschaving is, dat bij het minste of geringste barst. Bregman ziet vriendelijkheid niet als een laagje, maar als wezenlijk onderdeel van de mens.

Hoe komt die vernistheorie terug in de geschiedschrijving?

‘Veel geschiedenisboeken gaan over conflict. Oorlog, oorlog en nog eens oorlog, en als het eens een keer niet over oorlog gaat, noemen historici het “interbellum”. Dit is een vertekend beeld van het verleden. In *Against the Grain: A Deep History of the Earliest*

Foto De Correspondent

States uit 2017 maakt antropoloog James C. Scott het belangrijke punt dat veel bronnen die historici gebruiken, heel vaak propaganda zijn van de machthebbers. Historici zijn geneigd te schrijven over de conflicten die machthebbers uitvechten. Het is erg makkelijk om te vergeten dat het gros van de mensheid, waaronder nomadische jagers en verzamelaars, slaven, horigen en onderdrukte volkeren, helemaal geen geschreven bronnen achterliet.

Voor mijn boek heb ik veel gelezen van wetenschappers uit andere disciplines, zoals antropologie en archeologie. Zij proberen op andere manieren door te dringen tot de geschiedenis van zulke groepen en samenlevingen: door bijvoorbeeld te kijken naar de gebruiken van jager-en-verzamelaarsvolken van nu kunnen we misschien iets zeggen over de manier waarop mensen in de prehistorie leefden. Mijn boek is eigenlijk een pleidooi voor een ander soort geschiedschrijving, die minder nadruk legt op oorlog en conflict.

Zou dat geen geschiedvervalsing zijn? Hoe zijn bijvoorbeeld slavernij, genocide en racisme in een dergelijke geschiedenis in te passen?

‘Mijn boek gaat nadrukkelijk over de vraag hoe mensen zowel de vriendelijkste als de wreedste soort zijn van deze planeet. Eén belangrijke verklaring voor deze paradox is de zelfdomesticatietheorie.’

Simon van Cyrene helpt de gefolterde Jezus om zijn kruis te dragen. Om hen heen medelijdende volgelingen én soldaten met wrede tronies: de mensheid in al haar uitersten. Schildering uit 1437 op het altaar van de kerk in Wurzach (door Hans Multscher, Gemäldegalerie Berlijn).

Deze theorie speelt een belangrijke rol in Bregmans boek. De menselijke soort heeft zichzelf getemd, zo stelt hij, in wezen op dezelfde manier als de mens wolven tot honden heeft gedomesticeerd. Tienduizenden jaren lang hebben telkens de vriendelijkste mensen zichzelf voortgeplant, omdat vriendelijkheid in nomadische stammensamenlevingen een essentiële deugd was: alleen door goede samenwerking konden stammen gevaren het hoofd bieden. Dit heeft ertoe geleid dat onze soort steeds zachtermoediger is geworden. Bregman heeft het in zijn boek dan ook over de mens als *homo puppy*. Maar juist in die vriendelijkheid schuilt ook het kwade van de mens. Bregman: '*Homo puppy* is niet alleen aardig, maar ook gehoorzaam. "Poot!": doet-ie. "Spring in een sloot!": doet-ie. "Bijt!": doet-ie.

Vriendelijkheid en meeloopgedrag zijn twee kanten van dezelfde medaille, net als empathie en xenofobie. Een andere verklaring voor een hoop ellende schuilt in het gegeven dat macht corrupteert. Voor het grootste deel van de geschiedenis waren mensen er best goed in, macht in toom te houden. Er was schaamte, en als iemand echt irritant werd, kon je diegene verbannen of omleggen. Er bestond zogenoemd een omgekeerde dominantiehiërarchie: de 99% hield de 1% in bedwang. Deze processen hebben volgens evolutionair psychologen ook tot zelfdomesticatie geleid. Maar met de overgang van nomadische naar landbouwsamenlevingen ging het helemaal mis. Toen lukte het niet meer om de macht in toom te houden. De maatschappelijke ongelijkheid nam

explosief toe: tussen arm en rijk, tussen vrouw en man. Pas vrij recent, met de Verlichting, hebben we weer effectieve manieren gevonden om de macht in het gareel te krijgen, zoals grondwetten en de scheiding der machten.'

De komst van de beschaving was dus helemaal niet zo'n positieve ontwikkeling in de geschiedenis van de mens?

'Psycholoog Steven Pinker verkondigt in zijn boeken het wereldbeeld dat we vroeger beesten waren die elkaar de hersens insloegen, en dat het met ieder stukje beschaving – de staat, het schrift, de Verlichting, de Industriële Revolutie – steeds iets beter werd. Daar ga ik tegenin. Het grootste deel van de geschiedenis van de beschaving was één groot fiasco voor een groot deel van de mensheid. Sinds de landbouw kregen we te maken met grootschalige ongelijkheid, slavernij, infectieziekten, noem maar

'Mensen zijn zowel de vriendelijkste als de wreedste soort van deze planeet' Rutger Bregman

op. Ik wil hiermee overigens niet betogen dat we weer als nomadische stammen moeten gaan leven. Het is onmiskenbaar dat we sinds de Tweede Wereldoorlog in korte tijd veel welvarender zijn geworden.'

In je boek citeer je meerdere keren uit de Bijbel. Welke plek zou het christendom moeten krijgen in deze nieuwe geschiedenis van de mens?

'Dat is heel dubbel. Het Oude Testament is een boek over landbouwsamenlevingen, waarin het trauma van de beschaving na lijkt te echoën. De auteurs gaan eindeloos door over bezit, het belang van landgoed en van vee, het offeren van spullen en zelfs van mensen. Het is allemaal nogal speculatief, maar er zijn theologen die denken dat het dogma van de erfzonde, de zondigheid die elke mens erft vanwege de misstap van de eerste mensen Adam en Eva, verwijst naar de overgang van nomadische naar landbouwsamenlevingen: de mens werd slecht toen hij op één plek ging wonen.

Eigenlijk is de erfzonde de Bijbelse manifestatie van de vernistheorie. De erfzonde speelt in verschillende christelijke stromingen nog een belangrijke rol, zoals het calvinisme. In het Heidelbergse catechismus (een van de geloofsbelijdenissen die in Hervormde en Gereformeerde kerken wordt gebruikt – red.) staat bijvoorbeeld dat mensen "ganselijk onbekwaam zijn tot enig goed" en geneigd zijn "tot alle kwaad".

Tegelijkertijd is het Nieuwe Testament aanzienlijk sympathieker. In mijn laatste hoofdstuk citeer ik meerdere keren uit de Bergrede van Jezus. Ik betoog dat we vaker de andere wang moeten toekeren en het goede moeten aannemen in onze medemens, zelfs als het gaat om delinquenten en terroristen. "Het pure kwaad", de echte sadist die geniet van geweld, bestaat vrijwel niet in de

geschiedenis. Massamoordenaars als Anders Breivik zijn er bijna altijd van overtuigd dat ze het uiteindelijk doen voor een groter goed. Het is veel makkelijker om aan te nemen dat alle mensen van nature geneigd zijn tot het kwade, maar ik geloof niet dat dat tot een beter begrip van de geschiedenis leidt.'

Je hebt dit dikke boek kunnen schrijven bij De Correspondent. Hoe is het om daar als historicus te werken?

'Fantastisch! Ik zie *De Correspondent* als een plek tussen de academie en de krant. Ik schrijf uitgebreide essays met notenapparaat die tegelijkertijd voor een breed publiek toegankelijk zijn en betrekking hebben op thema's die op dat moment relevant zijn.'

Je denkt dat zulke stukken niet aan de universiteit geschreven kunnen worden?

'Daar heb ik mijn twijfels bij. Aan moderne universiteiten worden wetenschappers te weinig aangemoedigd om deel te nemen aan het publieke debat en brede vragen te stellen. Een goed voorbeeld is het politicologenblog *Stuk Rood Vlees*. Veel journalisten die ik ken lezen het, de impact is echt groot. Laatst vertelde een van de initiatiefnemers dat de moeite die hij in het blog steekt straal wordt genegeerd bij beoordelingen van de universiteit. Mede omdat het medium online is, en niet op papier. Wat voor dino's zitten daar, vraag ik me dan af.

Er zijn uitzonderingen. Ik vind Yuval Noah Harari echt een voorbeeld voor andere historici. Het is heel makkelijk om met dedain te spreken over zijn vlotte pen en de grote lijnen die hij daarmee trekt. Toch denk ik dat zijn boek *Sapiens* geschiedenis toegankelijk heeft gemaakt voor een heel groot publiek.

Mijn gevoel is dat er aan de moderne universiteit te weinig plek is voor zulke generalisten, die dikke boeken over grote thema's schrijven. Tegelijkertijd wil ik niet ontkennen hoe belangrijk specialistische studies zijn. Deze heb ik voor mijn boek bijvoorbeeld heel veel gebruikt. Maar op de universiteit moet allebei kunnen, specialistisch en generalistisch, en die diversiteit zie ik nu erg weinig. Ik vind het tragisch dat boeken als *De meeste mensen deugen* niet geschreven kunnen worden aan de universiteit.'

In een eerder interview heb je gezegd dat historici meer als dominees moeten zijn, dat ze meer naar buiten moeten treden. Waarom is dat zo belangrijk?

'Historici moeten naar buiten treden om met hun verhalen tastbaar te maken dat niets vanzelfsprekend is. Geschiedenis is ontzettend ondermijnend. Ze laat zien dat alles ook anders zou kunnen: de manier waarop we de samenleving hebben ingericht, of de economie. Het is niet voor niets dat dictators snel hun eigen versies van het verleden willen. Geschiedenis is de meest subversieve van alle wetenschappen, en historici zijn staatsgevaarlijk.'

Adriaan Duiveman en **Fons Meijer** promoveren op de (cultuur)geschiedenis van rampen binnen het NWO-Vici project 'Dealing with Disasters: The Shaping of Local and National Identities, 1421-1890' aan de Radboud Universiteit Nijmegen.